

Favqulodda vaziyatlarda aholining ijtimoiy qatlamlariga ko'ra reaksiyalari

Nodir Abdirafikovich Umarov

Toshkent viloyati Favqulodda vaziyatlar boshqarmasi Nurafshon shahar Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi

Annotatsiya: Ushbu maqolada favqulodda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnogen hodisalar, pandemiyalar, ijtimoiy to'qnashuvlar va boshqalar)ga aholining turli ijtimoiy qatlamlari tomonidan beriladigan reaksiyalar tahlil qilinadi. Aholi qatlamlari (yosh, jins, ta'lim darajasi, kasb, daromad darajasi, urban/rural joylashuv) bo'yicha farqlanishlar, psixologik va sotsiologik javoblar o'rganiladi. Maqolada ijtimoiy tengsizlik, axborotga kirish imkoniyati va resurslardan foydalanish bo'yicha tafovutlarning favqulodda vaziyatlarga munosabatdagi o'zgarishlarga qanday ta'sir ko'rsatishi ochib beriladi. Tadqiqot mahalliy va global misollar asosida olib boriladi.

Kalit so'zlar: favqulodda vaziyatlar, ijtimoiy qatlamlar, aholi reaksiyasi, sotsiologik tahlil, psixologik omillar, axborotga kirish, resurslar, xavf idroki, ijtimoiy tengsizlik

Reactions of the population to emergencies by social strata

Nodir Abdirafikovich Umarov

Tashkent region Emergency Situations Department Nurafshon city Life Safety Training Center

Abstract: This article analyzes the reactions of different social strata of the population to emergencies (natural disasters, man-made events, pandemics, social conflicts, etc.). Differences by population strata (age, gender, level of education, profession, income level, urban/rural location), psychological and sociological responses are studied. The article reveals how social inequality, differences in access to information and use of resources affect changes in attitudes to emergencies. The study is conducted based on local and global examples.

Keywords: emergencies, social strata, population reaction, sociological analysis, psychological factors, access to information, resources, risk perception, social inequality

Kirish

So'nggi yillarda dunyo bo'ylab ro'y bergan pandemiyalar, zilzilalar, suv toshqinlari, harbiy mojarolar, texnogen avariylar va boshqa favqulodda holatlar insoniyat hayotining turli jihatlarini keskin o'zgartirib yubordi. Bu holatlar shaxslar va ijtimoiy guruhlarining stressga, xavfga, yo'qotishlarga va noma'lumlikka qanday munosabatda bo'lishini chuqur tahlil qilishni taqozo etmoqda. Ayni paytda aholi reaksiyasi bir xilda bo'lmaydi - bu reaksiyalar ijtimoiy qatlamlarga, iqtisodiy imkoniyatlarga, ma'lumotga kirish darajasiga va boshqa omillarga bog'liq ravishda farq qiladi.

Favqulodda vaziyatlar va ularning ijtimoiy xarakteri

Favqulodda vaziyatlar nafaqat ekologik yoki texnik muammo sifatida, balki ijtimoiy hodisa sifatida ham namoyon bo'ladi. Har bir ofat yoki inqiroz holati jamiyatdagi mavjud muammolarni, ijtimoiy adolatsizliklarni, resurslar taqsimotidagi nomutanosiblikni yuzaga chiqaradi.

Misollar:

- 2020-yildagi COVID-19 pandemiyasi paytida past daromadli qatamlar uchun sog'liqni saqlash xizmatlaridan foydalanish imkoniyati cheklangan bo'ldi.

- 2023-yilda Turkiyadagi zilzila paytida kambag'al aholining xavfsiz joylarga evakuatsiya qilinishidagi qiyinchiliklar.

Ijtimoiy qatlamlarga ko'ra reaksiyalar: nazariy va amaliy yondashuvlar

Ijtimoiy qatamlar quyidagicha tasniflanadi:

- Yosh bo'yicha: bolalar, o'smirlar, katta yoshdagilar, keksalar
- Jins bo'yicha: erkaklar, ayollar
- Iqtisodiy daraja bo'yicha: kambag'allar, o'rta qatlam, boylar
- Ta'lim darajasi bo'yicha: o'rta, oliy, ilmiy darajadagilar
- Hudud bo'yicha: shahar aholisi, qishloq aholisi

Reaksiyalar misoli:

- Katta yoshdagilar orasida xavfga nisbatan konservativ munosabat kuchliroq bo'ladi.

- Ta'limli qatamlar orasida axborotni tahlil qilish va ongli qaror qabul qilish darajasi yuqoriroq.

- Kam ta'minlangan qatamlar ko'pincha norasmiy manbalarga tayanadi, bu esa noto'g'ri xatti-harakatlarga olib keladi.

Bolalar

Xususiyatlari:

- Hali hayotiy tajribaga ega emas.
- Atrofdagi kattalarning ruhiy holatiga juda sezuvchan.

Tipik reaksiya:

- Qo'rquv, yig'lash, odamlarga yopishib olish.

- O‘zini xavfsiz his qilmaslik.
- Uyqusizlik yoki yomon tushlar.
- O‘yinlarda favqulodda vaziyatni takrorlash.

Tavsiya:

- Tushunarli va tinch ohangda suhbat.

Rasm, o‘yin, ertaklar orqali stressni kamaytirish.

Ayollar

Xususiyatlari:

• Ko‘pincha oila a‘zolarining xavfsizligi uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga oladi.

- Hissiyotlarga ko‘proq beriluvchan bo‘lishi mumkin.

Tipik reaksiya:

- Haddan tashqari xavotir va iztirob.
- Yig‘lash, vahimaga berilish.
- Ichki aybdorlik hissi (yaqinlarini himoya qila olmaganlik uchun).
- Depressiya va charchash.

Tavsiya:

- Suhbatlar, guruhli maslahatlar.
- Ayollar uchun maxsus psixologik yordam liniyalari.

Keksalar

Xususiyatlari:

- Jismoniy imkoniyatlar cheklangan.
- Yolq‘izlik, o‘lim qo‘rquvi kuchliroq bo‘ladi.

Tipik reaksiya:

- Passivlik, tashqi dunyodan chekinish.
- Ko‘ngilsizlik, befarqlik, tushkunlik.
- O‘z hayotini xavfsiz his qilmaslik.
- Eshitish yoki eslab qolish qobiliyatlarida zaiflashish.

Tavsiya:

- Oddiy, ishonchli muloqot.
- Doimiy kuzatuv va e‘tibor.
- Mahalliy jamoalar orqali psixososial yordam.

Nogironlar va cheklangan imkoniyatlilar

Xususiyatlari:

- Boshqalarning yordamisiz harakatlana olmaydi.
- Favqulodda holatda eng zaif qatlam.

Tipik reaksiya:

- Tez stressga tushish, tashvishning kuchayishi.
- Axborot yetishmovchiligi sababli chalkashlik.

- O'ziga nisbatan e'tibor yetishmasligi hissi.

Tavsiya:

- Maxsus yordam ko'rsatish rejalarini avvaldan ishlab chiqish.
- Harakatlanish, tushunish va eshitishga mos vositalar.
- Nogironlar uchun mos evakuatsiya tizimi.

Yoshlik davridagi o'smirlar

Xususiyatlari:

- Ruxiy holati beqaror, mustaqil fikrlash shakllanish jarayonida.
- Ijtimoiy tarmoqlar orqali ortiqcha axborot olish xavfi yuqori.

Tipik reaksiya:

- Ruxiy zo'riqish, agressivlik, isyonkorlik.
- Voqealardan hazil qilish, qiziqish bilan qarash (ruhiy himoya shakli).
- Haqiqiy xavfni inkor qilish.

Tavsiya:

- O'smirlarga nisbatan ishonchli, hamdard munosabat.
- Psixologik treninglar va faol muloqot.

Erkaklar

Xususiyatlari:

- Oila, jamiyat oldida "kuchli bo'lish" ijtimoiy talabi ostida.
- Ruhiy holatini yashirishga moyil.

Tipik reaksiya:

- Ichki bosim, indamaslik, yolg'iz stress bilan kurashish.
- Asabiylashish, tajovuzkorlik, spirtli ichimliklarga qaramlik xavfi.
- "O'zim hal qilaman" degan yondashuv.

Tavsiya:

- Psixologik maslahatni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida targ'ib qilish.
- Erkaklar uchun alohida treninglar va suhbat guruhlari.

Psixologik va madaniy omillar

• Xavf idroki: odamlarning xavfni qanday tushunishi va unga qanday munosabat bildirishini belgilaydi.

• Kollektiv madaniyatlar (masalan, O'zbekiston): ko'proq jamoaviy yordam va o'zaro birdamlikka tayanadi.

• Individualistik madaniyatlar: shaxsiy xavfsizlik va mustaqil harakatga urg'u beradi.

Axborotga kirish va kommunikatsiya muammolari

• Ijtimoiy tarmoqlardagi yolg'on axborotlar (mashhur bo'lganidek "feyk xabarlar") aholining noto'g'ri qarorlar qabul qilishiga olib kelishi mumkin.

• Rasmiy axborot kanallarining ishonchliligi va yetkazilish tezligi muhim omil hisoblanadi.

Siyosiy va iqtisodiy resurslarga kirish imkoni

- Yuqori ijtimoiy qatlamlar favqulodda holatlarda resurslarga (transport, oziq-ovqat, tibbiy yordam) tezroq va osonroq kirishadi.
- Pastki qatlamlar ko'proq yordamga muhtoj, ammo bu yordamga yetib borishda to'siqlarga duch keladi.

O'zbekiston misolida tahlil

O'zbekistonda aholi orasidagi sotsiokultural birlik, mahalla tizimi va qarindoshlik aloqalari ko'plab favqulodda holatlarda muhim sotsial amortizator rolini bajaradi. Shu bilan birga, shahar va qishloq o'rtasidagi infratuzilmaviy tafovutlar muammolarni kuchaytiradi. Kambag'al aholi guruhlarining yordamga bo'lgan ehtiyoji favqulodda holatlarda yanada oshadi.

Xulosa

Favqulodda vaziyatlarda aholining reaksiyasi ularning ijtimoiy holatiga kuchli bog'liqdir. Bunday vaziyatlarda aholining barcha qatlamlariga teng axborot yetkazilishi, resurslar bilan ta'minlanishi va psixologik yordam ko'rsatish zarur. Ijtimoiy adolat tamoyillarini favqulodda holatlar boshqaruvida inobatga olish jamiyatning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Favqulodda vaziyatlarda har bir qatlam o'ziga xos tarzda ruhiy ta'sirga uchraydi. Shu bois, psixologik yordam individuallashtirilgan yondashuvga asoslanishi lozim. Har bir insonning yoshi, jinsi, sog'ligi, ijtimoiy roli inobatga olingan holda yordam ko'rsatish eng samarali natijani beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dynes, R.R. (2006). Social capital: Dealing with community emergencies. Homeland Security Affairs, 2(2).
2. Tierney, K. (2019). Disasters: A Sociological Approach. Polity Press.
3. Alexander, D. (2002). Principles of Emergency Planning and Management. Oxford University Press.
4. UNDRR (2020). Global Assessment Report on Disaster Risk Reduction.
5. Мухаммадиева Н.А. (2021). "Ижтимоий хавфсизлик ва фавқулудда ҳолатларда аҳолининг ҳимояси", Тошкент давлат юридик университети нашри.
6. O'zbekiston Respublikasi FVV rasmiy ma'lumotlari (<https://fvv.uz>)
7. World Bank. (2020). Poverty and Shared Prosperity Report.